

ЯПОНСЬКО-РАДЯНСЬКИЙ ПОЛІТИЧНО-ДИПЛОМАТИЧНИЙ ДІАЛОГ В ХОДІ ПІДГОТОВКИ ДО УКЛАДАННЯ «СПІЛЬНОЇ ДЕКЛАРАЦІЇ» ТА ПОЗИЦІЯ США (1955-1956 РОКИ)

На основі аналізу матеріалів наукових досліджень, архівних документів, зарубіжної та вітчизняної преси, розглянуто основні етапи радянсько-японського переговорного процесу у 1955-1956-х роках. Автор досліджує вплив політики США на зовнішньополітичний курс Японії під час підготовки і підписання «Спільної декларації» з СРСР.

Ключові слова: американський чинник, зовнішня політика, Російська Федерація, США, міжнародні відносини.

На основе анализа материалов научных исследований, архивных документов, зарубежной и отечественной печати, рассмотрены основные этапы советско-японского переговорного процесса в 1955-1956-х годах. Автор исследует влияние политики США на внешнеполитический курс Японии во время подготовки и подписания «Общей декларации» с СССР.

Ключевые слова: американский фактор, внешняя политика, Российская Федерация, США, международные отношения.

On the basis of the analysis of research materials, archived documents, foreign and domestic press, the basic stages of the Soviet-Japanese negotiations of 1955-1956 are considered. The author investigates the influence of USA policy on Japan foreign-policy course during preparing and signing the «Joint Declaration» with the USSR.

Key words: American factor, foreign policy, Russian Federation, USA, international relations.

Вищезазначена проблематика була об'єктом дослідження як вітчизняних дослідників, так і закордонних науковців. Серед відомих видань необхідно виділити праці І. Латишева [1], М. Носова [3], С. Проня [4; 10], Х. Кімура [2], Р. Майерса [6], М. Вейнштейна [7] та інших. Особлива увага приділяється документальним джерелам, а саме – Foreign Relations of United States (FRUS).

Автор статті поставив за мету вивчити, систематизувати матеріали та проаналізувати діяльність радянської, японської та, особливо, американської дипломатії напередодні укладання «Спільної декларації».

Відмова радянської делегації на конференції в Сан-Франциско 1951 р. підписати текст мирного договору з Японією являла собою, як показав подальший хід подій, досить прикрий для Радянського Союзу політичний прорахунок. Відсутність мирного договору Радянського Союзу з Японією стала суперечити національним інтересам як однієї, так і іншої сторони. Саме тому через чотири роки після Сан-Франциської конференції уряди обох країн виявили готовність вступити в переговори для пошуку шляхів врегулювання своїх відносин і підписання двостороннього мирного договору. Таку мету переслідували, як спочатку здавалося, обидві сторони на радянсько-японських переговорах, що почалися в Лондоні в червні 1955 року на рівні послів.

Однак, як з'ясувалося в ході переговорів, головне завдання тодішнього японського уряду полягало в тому, щоб використати зацікавленість Радянського Союзу

в нормалізації відносин з Японією для отримання від Москви, в першу чергу, територіальних поступок. Слід зазначити, що початку переговорів у Лондоні передувало сенсаційний виступ у японському парламенті 26 травня 1955 року міністра закордонних справ Сигеміцу Мамору, який зненацька оголосив про намір Японії домогтися надалі повернення їй Південного Сахаліну й Курильських островів. По суті, мова йшла про відкрити відмову японського уряду від Сан-Франциського мирного договору в тій його частині, де були визначені північні кордони Японії. Саме з цього моменту й почався, на думку автора статті, той самий збитковий для радянсько-японського добросусідства територіальний конфлікт двох країн, що триває дотепер. В травні-червні 1955 року японські урядові кола стали на шлях територіальних домагань до Радянського Союзу, спрямованих на перегляд кордонів, що закріпилися між обома країнами після Другої світової війни.

- Російський дослідник І. Латишев вказує на наступні причини, що спонукали японську сторону стати на такий шлях:
- давня зацікавленість рибпромислових компаній Японії в одержанні під свій контроль морських вод, які омивають південні Курильські острови, багаті рибними ресурсами, як і іншими морепродуктами;
- спроба японської дипломатії повернути південні Курили під свій контроль набувала виняткової стратегічної важливості Курильських островів: той, хто володіє островами, тримає фактично у

своїх руках ключі від воріт, що ведуть із Тихого океану в Охотське море;

- висуваючи територіальні вимоги до Радянського Союзу, японські урядові кола розраховували тим самим відродити згаслі після військового розгрому й капітуляції Японії націоналістичні настрої в широких колах японського населення й використати націоналістичні реваншистські гасла для зімкнення цих шарів під своїм ідеологічним контролем;
- прагнення правлячих кіл Японії догодити Сполученим Штатам [1, с.15-16].

У той же час у Японії стали складатися сприятливі умови для прийняття нового підходу до радянсько-японських відносин. Так, наприкінці 1954 р. прем'єр-міністр Сігеру Йосіда пішов у відставку й до влади прийшов Ітіро Хатояма. Вступаючи на шлях активізації політики Японії стосовно комуністичних країн, І. Хатояма робив спроби внести часткові зміни в зовнішньополітичну лінію С. Йосіди, що характеризувалася однобічною орієнтацією на співробітництво з США. Мотиви політики І. Хатоями, спрямованої на зміну зовнішньополітичного курсу С. Йосіди, очевидно, полягали в тому, що новий прем'єр-міністр відчував необхідність зміни політики Японії відповідно до духу часу, коли США й СРСР стали орієнтуватися на мирне співіснування. Висуваючи свій новий зовнішньополітичний курс, відмінний від курсу його попередника, І. Хатояма розраховував тим самим підтвердити свою власну значимість як політика. У своєму першому офіційному виступі на посаді прем'єр-міністра (22 січня 1955 р.) І. Хатояма так характеризував свій зовнішньополітичний курс: «Я маю намір у міру можливості розвивати взаємини із країнами, з якими ще не встановлені дипломатичні відносини».

Що ж стосується радянської сторони, то висування Японією територіальних вимог розглядалося Москвою як зазіхання на державні інтереси Радянського Союзу, як незаконна спроба перегляду кордонів, що склалися між обома країнами в підсумку Другої світової війни. Тому, японські вимоги не могли не зустріти відсічі з боку Радянського Союзу, хоча його керівники в ті роки прагнули до налагодження з Японією добросусідських контактів і ділового співробітництва. Свідченням цього є доповідь на закритому засіданні ХХ з'їзду Комуністичної партії Радянського Союзу в лютому 1956 р. М. Хрущова, який викрив культ особи Сталіна, що викликало сенсацію у світі. Відкинувши «теорію неминучості війни», що відстоювалася Сталіним, М. Хрущов проголосив політику «мирного співіснування».

«Критика Сталіна» не була лише результатом імпровізації М. Хрущова на ХХ з'їзді КПРС. До 1956 р. уже визначився курс Радянського Союзу на «мирне співіснування». Можна навіть сказати, що поворот від сталінської стратегії «холодної війни» до хрущовської політики «мирного співіснування» відбувся ще в 1955 р., а не в 1956 р., коли був офіційно проголошений курс на «мирне співіснування» [2].

На тлі таких тенденцій історичного розвитку, починаючи з 1955 р., М. Хрущов ужив заходів по зближенню з Японією з метою нормалізації дипломатичних відносин між Японією й СРСР. При цьо-

му такий підхід М. Хрущова потрібно розглядати як складову частину змін всієї зовнішньополітичної стратегії Радянського Союзу, які здійснювались для того, щоб покласти кінець сталінської дипломатії, що зайшла в глухий кут, і поліпшити взаємини з іншими країнами, у тому числі й з колишніми супротивниками.

Спроби японської пропаганди того часу зображувати Радянський Союз як «агресора» і «споконвічного ворога Японії» не мали під собою ніяких підстав. У територіальній суперечці, що почалася в 1955 році між Радянським Союзом і Японією, японська сторона виступила як ініціатор суперечки, у той час як радянська сторона, не висуваючи до Японії будь-яких контрвимог, обмежувалася лише відмовою йти назустріч необґрунтованим домаганням японської сторони.

25 січня й 16 лютого 1955 р. тимчасово виконуючий обов'язки торгівельного представника СРСР у Японії Андрій Домницький передав листи голови Ради Міністрів СРСР Миколи Булганіна прем'єр-міністрові Японії Ітіро Хатоямі, у яких спочатку виражалася «готовність почати переговори про нормалізацію радянсько-японських відносин», а потім підтверджувався «намір почати переговори в будь-якому місці, на розсуд Японії, у Москві або в Токіо».

У червні 1955 р. у Лондоні почалися японсько-радянські переговори, що одержали назву «перші лондонські переговори». Японію представляв Сюніті Мацумото, а СРСР – Яків Малік (вони в той час були послами своїх країн у Великобританії). Як і передбачалося, переговори зайшли в безвихідь через розбіжності по територіальній проблемі. 5 серпня того ж року, коли С. Мацумото і Я. Малік після офіційних переговорів розмовляли, за чашкою чаю, в саду японського посольства радянський посол сказав, що «СРСР готовий передати Японії острови Хабомаї і Шикотан, що порадувало його японського колегу». В ході офіційних переговорів 9 серпня Я. Малік знову повторив ці слова, після чого С. Мацумото звернувся до японського уряду за консультацією, щоб відповісти на цю важливу позицію радянської сторони. С. Мацумото отримав від Токіо вказівки роз'яснити японську позицію, яка полягає в тому, що «повернення лише островів Хабомаї і Шикотан не приведе до вирішення територіального питання», і «прикласти всі зусилля для повернення і інших двох островів – Кунашир та Ітуруп, які є японською територією».

Після деякої перерви відбувся другий раунд лондонських переговорів. На неофіційних переговорах 10 лютого 1956 року представник СРСР Я. Малік ще раз запропонував повернути Японії два острови – Хабомаї і Шикотан, але представник Японії С. Мацумото вимагав повернення і двох інших островів – Кунашир та Ітуруп. Коли другий раунд лондонських переговорів зайшов в глухий кут і було вирішено завершити переговори, СРСР зненацька заявив Японії, що «до підписання угоди про риболовство Радянський Союз встановлює риболовну зону і вводить обмеження на терміни промислу». Це було добре продуманою тактикою радянської сторони, яка знала, що наближається сезон ловлі лососевих в районах північних морів, і що вве-

дення подібних обмежень завдало б сильного удару по японському риболовству. Як відмічає Сьоніті Мацумото, було «цілком ймовірно», що СРСР прив'язував переговори по риболовству до переговорів про нормалізацію дипломатичних відносин. Однак зі слів Миколи Адиркаєва, який в якості перекладача був присутнім на переговорах між І. Коно і І. Булганіним, тим хто зв'язував два різних переговорних процеси, пропонуючи, щоб «угода про риболовство вступила в силу за умови відновлення переговорів про нормалізацію дипломатичних відносин між Японією і СРСР», був ніхто інший, як міністр сільського і лісового господарства Японії Ітіро Коно, а не радянська сторона. М. Адиркаєв відзначає, що в дійсності міністр І. Коно просив радянську сторону зробити так, щоб склалося враження, ніби він під тиском СРСР був вимушений прийняти радянську пропозицію про прив'язку переговорів з питання дипломатичних відносин до переговорів про рибальство, в іншому випадку факт ініціативи І. Коно відносно продовження та прискорення переговорного процесу стане відомим в Японії, то його політичній кар'єрі буде загрозовувати небезпека.

Переговори про нормалізацію дипломатичних відносин між Японією і СРСР відновилися в липні 1956 року в Москві. Переговори між представником Японії міністром внутрішніх справ Мамору Сігеміцу і представником СРСР міністром іноземних справ Дмитром Шепіловим знову вилилися в різке протистояння з питання належності островів Кунашир і Ітуруп. М. Сігеміцу, втративши надію на досягнення взаємної домовленості, телеграфував у Токіо, що «для Японії немає іншого виходу, крім прийняття радянської пропозиції». Однак кабінет Й. Хатоями не погодився з пропозицією М. Сігеміцу. М. Сігеміцу залишив Москву і вирушив до Лондона для участі у міжнародній конференції по Суецькому каналу.

Оцінивши ситуацію, що виникла, І. Хатояма прийшов до висновку, що без його особистої участі у веденні переговорів у Москві домогтися нормалізації дипломатичних відносин з СРСР, неможливо, і вирішив сам відправитися в Москву, як повноважний представник Японії. Однак для того, щоб ризикувати своєю політичною кар'єрою заради нормалізації дипломатичних відносин з Радянським Союзом, потрібні були певні гарантії успіху. У випадку ж успіху своєї місії І. Хатояма міг би спокійно під звуки оплесків відійти від політики. Тому Хатояма доручив Мацумото сформулювати «п'ять умов» для здійснення візиту Хатоями в СРСР і направив Мацумото в Москву для того, щоб дістати попередню згоду радянської сторони на ці умови. У результаті переговорів з першим заступником міністра закордонних справ СРСР А. Громико й рядом інших осіб 29 вересня С. Мацумото вдалося обмінятися листами з А. Громико, у яких указувалося, що «переговори щодо укладення мирного договору, що включає територіальне питання, будуть продовжені й після відновлення нормальних дипломатичних відносин між нашими країнами» (Матеріали 28 і 29 «Спільного збірника документів МЗС Японії й МЗС Російської Федерації»).

У ході радянсько-японських переговорів 1955-1956 років японські дипломати поводитися як

«нахрапісті торговці на товкучці» [1, с.17]. Зустрівши тверду відсіч своїм свідомо неприйнятним претензіям на Південний Сахалін і всі Курили, вони стали швидко крок за кроком зменшувати ці домагання. Улітку 1956 року територіальні домагання японців звелися до вимоги передачі Японії лише південних Курил, а саме островів Кунашир, Ітуруп, Шикотан і Хабомаї, що представляли найбільш сприятливу для життя й господарського освоєння частина Курильського архіпелагу. З іншого боку, на першому ж етапі переговорів виявилася й недалекоглядність у підході до японських домагань тодішнього радянського керівництва, яке хотіло за будь-яку ціну прискорити нормалізацію відносин з Японією. Не маючи чіткого уявлення про південні Курили і, тим більше, про їх економічну й стратегічну цінність, М.С. Хрущов, зважаючи на все, поставився до них як до дрібної розмінної монети. Тільки цим можна пояснити появу в радянського керівника наївного судження, що переговори з Японією можуть бути успішно завершені, треба лише радянській стороні зробити «невелику поступку» японським вимогам. У ті дні М.С. Хрущов розраховував на те, що, перейнявшись подякою за «джентльменський» жест радянського керівництва, японська сторона відповість такою ж «джентльменською» поступливістю, а саме: зніме свої надмірні територіальні домагання, і суперечка завершиться «полюбовною угодою» до взаємного задоволення обох сторін.

Керуючись цим помилковим розрахунком кремлівського керівника, радянська делегація на переговорах зненацька для японців виявила готовність поступитися двома південними островами Курильської гряди – Шикотан і Хабомаї, після того як японська сторона підпише мирний договір з СРСР. Охоче визнавши цю поступку, японська сторона не заспокоїлася, і ще довгий час продовжувала завзято домагатися передачі їй всіх чотирьох південнокурильських островів. Більших поступок тоді їй виторгувати так і не вдалося.

Хрущовський «жест дружби» був зафіксований у тексті «Спільної радянсько-японської декларації про нормалізацію відносин», підписаної у Москві 19 жовтня 1956 року. З японської сторони її підписали Хатояма, Коно й Мацумото, а з радянської сторони – голова Ради Міністрів Булганін і перший секретар ЦК КПРС Хрущов. Спільна декларація була ратифікована Парламентом Японії й Верховною Радою СРСР, і, стала міжнародно-правовим актом, що володіє вищою юридичною силою в порівнянні з усіма укладеними раніше договорами й угодами між Японією й СРСР. Однак дана Декларація не могла виконати роль мирного договору. Причиною цього, як визнають і радянські юристи, була відсутність положень про державний кордон, наявність яких є обов'язковою умовою мирного договору.

На думку автора, радянсько-японські відносини всього повоєнного періоду не можна розглядати відокремлено від впливу політики США на зовнішньополітичний курс Японії.

Увесь повоєнний період в основі японської зовнішньої політики був союз з США, який гарантував належність Японії до західного світу та забезпечував безпеку

ку країни. Альянс з Вашингтоном був, певною мірою, своєрідним виправданням японської дипломатичної пасивності [3].

Повоєнна політика Японії розвивалася у великій залежності від відносин із Сполученими Штатами. В обмін на гарантії США обороняти Японію та збереження вільного доступу на американський ринок своєрідний «дозвіл» на кориговане проведення зовнішньої політики фактично було передано Вашингтону. Можливі збитки національної гідності, які були нанесені цією політикою, компенсувалися економічними та політичними вигідними для Японії діями США. Певну роль у розробці такого стереотипу зовнішньої політики, безумовно, зіграла і ізоляваність Японії, для якої довгі роки єдиним значним зовнішньополітичним партнером залишалися Сполучені Штати.

Повоєнні відносини між двома країнами пройшли складну еволюцію від диктату окупаційного періоду до стану взаємозалежності. Обсяг відносин, і перш за все, переплетіння торгівельно-економічних та фінансових інтересів, визначає серйозність і гостроту японсько-американських протиріч, і водночас готовність лідерів двох країн до уникнення можливих конфліктів. Аналіз японської повоєнної політики по відношенню до США так або інакше пов'язаний практично з усіма напрямками її дипломатії, політикою в області оборони і, значною мірою, зовнішньополітичною діяльністю [4].

Свою модель зовнішньої політики США щодо країн Сходу запропонували автори дослідження «Азія та американська зовнішня політика» [5, р.5]. Вони уявляють головні напрями діяльності США у вигляді чотирьохтрикутників: США – Радянський Союз – Китай; США – СРСР – Японія; США – Японія – Китай; Китай – СРСР – Японія. Щодо американсько-японських відносин, то автори переконані, що «без міцного союзу із Сполученими Штатами фундаментальність Японії у міжнародних справах неможлива» [5, р.35]. Автори іншого колективного дослідження з американської зовнішньої політики щодо Азії (редактор Раймон Майерз) переконані, що «політика Сполучених Штатів базувалась на концепції утримання комунізму» [6].

Сполучені Штати, у чиїх зовнішньополітичних пріоритетах у повоєнні часи Японія відігравала далеко не провідну роль, були зацікавлені, перш за все, в усуненні далекосхідного суперника в світовій політиці. Засобом для досягнення цього була обрана демілітаризація та демократизація Японії. Методом вирішення цього завдання став воєнно-політичний союз із США, який, на думку Вашингтона, і повинен був забезпечити умови для відродження японської економіки. Не маючи у 1945 році вибору, переможена Японія вимушена була підкоритися американській політиці, спрямованій на усунення японської загрози для США, що передбачало ще такі міри, як розпуск монополістичних концернів, на які спиралося військове виробництво, переорієнтація імперської мілітаристичної ідеології на західні демократичні цінності. Створивши собі у 1950-і роки імідж миролюбної країни, Японія до сьогоднішня намагається дотримуватись його принципів.

Американські плани щодо Японії співпадали з точкою зору японських правлячих кіл на майбутнє країни. У вересні 1947 року міністр закордонних справ Японії Х. Асіда передав окупаційним військам меморандум, в якому вперше була висунута пропозиція про союз із Сполученими Штатами. У відповідності з цим документом передбачалось, що Японія буде мати невеликі військові формування для підтримки внутрішнього порядку, а США, в свою чергу, забезпечать захист від зовнішньої загрози [7].

Саме з цього часу Японія розглядалась у контексті стратегії «утримання», сформульованій ще у березні 1947 р. в «доктрині Трумена». Коли в листопаді 1948 р. Рада національної безпеки США прийняла рішення про зміцнення та переозброєння японських поліцейських сил, що стало першим кроком на шляху перетворення Японії з супротивника у союзника США на Далекому Сході.

Змінам в американській позиції сприяли ті сили, які зуміли оцінити всю користь союзу із США і низького рівня воєнних витрат для відродження національної економіки. Одним з тих, хто очолив ці сили, був прем'єр-міністр Японії С. Йосіда, прізвиськом якого іноді називають доктрину, у відповідності до якої Японія і сьогодні, зберігаючи відносно низький рівень воєнних витрат, головну увагу приділяє проблемам розвитку економіки і зміцненню відносин як основі зовнішньої політики Японії всього повоєнного періоду.

Необхідно зазначити, що повоєнний розвиток американсько-японських відносин, особливо після Сан-Франциської конференції 1951 року, впливав на суперечності у відносинах між Японією та Радянським Союзом, і, перш за все, це відбивалося на невирішеності територіального питання. Аналіз документів зовнішньої політики США за 1955-1957 роки переконливо свідчить, що в багатьох випадках намагання Японії повернути, насамперед, острови Хабомаї і Шикотан неодмінно пов'язувалось із поверненням Сполученими Штатами Японії островів Рюкю і Бонін. Так, на засіданні Національної Ради Безпеки 10 березня 1955 року держсекретар Д. Даллес зауважив: «Якщо Радянський Союз поступиться значною частиною Курильського архіпелагу, США зразу відчують сильний тиск з боку Японії стосовно повернення їй островів Рюкю». Він звернув увагу присутніх на той факт, що СРСР навряд чи поверне Японії свої володіння, але висловив занепокоєння тим, що Радянський Союз «зможе зробити це для того, щоб посилити напруженість між Сполученими Штатами та Японією» [8]. В записці про дискусію на 224-му засіданні Національної Ради Безпеки від 7 квітня 1955 року вказується на те, що Даллес не погодився з тим, що США повинні визнавати незаконними претензії Радянського Союзу на суверенітет над Курильськими островами і південним Сахаліном. «Якщо ми будемо діяти таким чином, – попередив він, – ми незабаром будемо почувати себе скрутно. Радянські претензії на Курили та південний Сахалін практично співпадають з нашими претензіями на острови Рюкю і Бонін. Безумовно, в процесі наших домагань по усуненню Радянського Союзу з

Курил та південного Сахаліну ми можемо бути усуненими з Рюкю та Боніна» [9, р.40-46].

Не дивно, що американські дипломатичні служби намагаються у цей період відвернути увагу офіційного Токіо від вирішення територіального питання з СРСР. Про це свідчить і зміст телеграми Держдепартаменту США до посольства Японії 1 липня 1955 року. В ній, по-перше, вказувалося, що «Хабомая і Шикотан географічно, історично та юридично є складовою частиною Хоккайдо, а не частиною Курил». По-друге, підкреслювалося, що Ялтинська угода «була виразником загальної мети, до якої прийшли керівники трьох великих держав». «У будь-якому випадку, робився висновок, Японія не зв'язана з вимогами Ялтинської угоди, бо вона не брала участі у ній та Ялтинська угода не згадується в Потсдамській декларації, яку Японія прийняла... Потсдам залишає питання японського територіального визначення для наступного вирішення в Декларації Сторін. У Загальному Наказі Головнокомандуючих Союзних країн № 1 просто вказується, що японські війська на Карафуто (Сахалін) і Курилах повинні капітулювати перед командуючим радянських військ на Далекому Сході... Остаточне положення південного Сахаліну і Курил не було визначено і є питанням, яке необхідно вирішити в майбутніх міжнародних угодах» [9, р.74-75].

Особливої уваги заслуговує Меморандум заступника держсекретаря по Далекому Сході Робертсона Даллеса 18 вересня 1955 року про переговори між Японією та Радянським Союзом. Робертсон писав: «Радянський Союз висловив готовність повернути Хабомая і Шикотан в межах загального погодження. Малік сказав, що це буде залежати від того, чи будуть японці проводити мілітаризацію цих островів» [9, р.93]. Перший розділ меморандуму закінчується так: «Наша (США – С.Р.) політика полягає в запобіганні враження того, що ми втручаємося в переговори...» [9, р.101-102]. Далі Робертсон пропонував Даллесу підписати телеграму, зі змістом якої посол США в Токіо Аллісон повинен був проінформувати японських офіційних представників про позицію американців. Зокрема визнавалось: «Ми маємо надію, що Японія не зробить нічого, що призвело б до визнання радянського суверенітету над Курилами та південним Сахаліном... радянські пропозиції заборонити входження до Японського моря пароплавам на берегових країн порушують міжнародне право і зводять практично до нуля військово-морський аспект японсько-американського договору безпеки» [9, р.122]. До того ж він вніс поправку: «...зведе до нуля і підірве військово-морський аспект американсько-японського договору безпеки». Як видно з тексту, держсекретар замінив «японсько-американський» на «американсько-японський» аспект, намагаючись цим ще раз підкреслити домінуючу та первинну роль Сполучених Штатів у відносинах з Японією. В заключній частині Меморандуму говорилося про те, що «необхідно чітко пояснити японцям нашу думку про те, що Японія не повинна запроваджувати нічого, що може привести до прийняття радянських претензій, і що майбутнє положення цих територій, як і

Формози, буде предметом майбутнього міжнародного рішення» [9, р.123].

У бесіді 19 серпня 1956 року з Даллесом міністр закордонних справ Японії Сігеміцу підкреслив, що єдиним невіршеним питанням у відносинах з СРСР є територіальне питання. Радянський Союз, за словами Сігеміцу, бажав провести кордон на північ від Хабомая і Шикотану. Сігеміцу поцікавився у Даллеса, чи буде такий кордон «легальним з точки зору Сан-Франциського договору». Даллес нагадав Сігеміцу, що за умовами капітуляції Курили і Рюкю підпадають під одну і ту ж статтю, і хоча США за мирним договором погодилися з тим, що остаточний суверенітет над Рюкю може залишатися за Японією, вони також обумовили в статті № 26, що якщо Японія запропонує Росії більш вигідні умови, «ми можемо вимагати таких же умов для себе. Це означає, що якщо Японія визнає за Радянським Союзом повний суверенітет над Курилами, ми зробимо висновок, що ми також маємо право на повний суверенітет над Рюкю» [9, р.202].

Зміст цієї бесіди дає можливість зробити висновок про те, що вже у 1956 році офіційні представники США визнавали суперечність статей Сан-Франциського договору. Останні слова бесіди Даллеса з Сігеміцу переконливо свідчать про тактику диктату Сполучених Штатів відносно зовнішньополітичних акцій Японії: «Необхідно, щоб Японія проінформувала Радянський Союз про жорстку позицію Сполучених Штатів: якщо Радянський Союз має намір придбати всі Курили, Сполучені Штати можуть назавжди залишитися на Окінаві, і жодний японський уряд не утримається при владі...» [9, р.204].

Занепокоєння Сполучених Штатів позицією Японії щодо територіальних питань відчувається із змісту телеграми Даллеса до Держдепартаменту від 22 серпня 1956 року, в якій він підкреслює, що Сігеміцу дуже роздратований поразкою переговорів щодо укладання мирного договору з Радянським Союзом і він «посилається на ідею про те, що США, Великобританія, Японія та СРСР повинні разом зустрітися для остаточного обговорення територіального розподілу». Звертає на себе увагу й той факт, що в телеграмі Даллес висловлює бажання провести «детальне дослідження територіального питання, щоб не впливли неприємні питання про Рюкю та Тайвань» [9, р.204].

Цікавим є зміст Меморандуму про розмову Сігеміцу з Даллесом у резиденції посла Алдріча у Лондоні 24 серпня 1956 року. Сігеміцу звернувся з запитанням до Даллеса: чи може Японія надати СРСР мандат на Курильські острови з метою нормалізації відносин? На що держсекретар відповів, що при укладанні мирного договору в Сан-Франциско «Йосіда звернувся з проханням до США зайняти позицію, згідно з якою Хабомая і Шикотан не входять до складу Курил. Він не звернувся з подібним проханням щодо Ітурупа та Кунашира» [9, р.209].

На прес-конференції 28 серпня 1956 року Даллесу було поставлено запитання про його зустріч із Сігеміцу: «Що буде, якщо Японія визнає радянські претензії на суверенітет над Курилами? Чи приведе це до

виникнення питання про надання США суверенітету над іншими островами, наприклад, Окінавою?» Він відповів: «Я створював договір у загальних рисах саме для того, щоб не дати Радянському Союзу отримати більш вигідні умови, ніж США» [9, р.211].

Відчувається занепокоєння американських політиків відносно японсько-радянських відносин і в телеграмі представника посольства США в Японії Аллісона, яку він направив у Держдепартамент 31 серпня 1956 року. Аллісон вважав, що «американська політика невтручання у радянсько-японські переговори не може продовжуватися далі». Зокрема, вказувалося, що, «враховуючи інтереси США», необхідно підтримати Сігеміцу для того, щоб його не зняли з посади, і пропонується Держдепартаменту розглянути можливість заяви про те, що США підтримують саме японську інтерпретацію поняття «Курильські острови», яке використовується в статті 2 мирного договору і в зв'язку з якою Ітуруп та Кунашир виключаються з цього поняття. «Сполучені Штати, – писав Аллісон, – вважають, що вони повинні бути негайно повернуті Японії» [9, р.212-213].

Більш чітка позиція США щодо японсько-радянських відносин була висловлена в Меморандумі помічника держсекретаря з проблем Північно-Східної Азії Робертсона Даллеса 3 вересня 1956 року. Робертсон доповідав про позиції США у здійсненні допомоги Японії: «Будь-яка демонстрація моральної підтримки буде мати цінність... , наприклад, заява про те, що ми вважаємо японські претензії на Ітуруп та Кунашир справедливими. Аналогічні заяви можуть зробити й інші країни». [9, р.216-220]

Остаточна тактика США щодо японсько-радянських територіальних суперечностей була

визначена в інформаційній записці, яка була вручена послу Японії в США Тані 7 вересня 1956 року: «Після уважного вивчення історичних фактів Сполучені Штати прийшли до думки, що острови Ітуруп та Кунашир (разом з островами Хабомаї і Шикотан, які є частиною Хоккайдо) завжди були частиною Японії і справедливо повинні бути визнані як такі, що знаходяться під японським суверенітетом. Сполучені Штати будуть вважати радянське погодження з цим висновком позитивним внеском у зниження напруги на Далекому Сході» [9, р.226].

Аналіз документів зовнішньополітичної діяльності США відносно Японії у другій половині 1950-х років підтверджує думку професора С.В. Проня, що «Сполучені Штати, які після Сан-Франциського форуму 1951 року зробили все можливе для створення міцного військово-політичного союзу з Японією, були серйозно занепокоєні можливим розвитком відносин між Японією та СРСР у цей період», а «американське керівництво зробило все, щоб зосередити увагу представників Токіо на наявності територіальних суперечностей саме з Радянським Союзом, щоб відвернути їх від подібних проблем зі Сполученими Штатами – повернення Японії островів Рюкю та Бонін», «після фактичного зриву японсько-радянських переговорів з питань підготовки мирного договору і прийняття позицій Японії щодо вирішення територіальних проблем з СРСР Сполучені Штати небезпідставно висувують тезу про «радянську військову загрозу», яку не тільки було покладено за основу формування повоєнної японської зовнішньої політики (мається на увазі, насамперед, військова доктрина), але й таку, що домінувала в міжнародних відносинах в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні у 1950-70-х роках» [10].

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Латышев И.А. Россия и Япония в тупике территориального спора. – М.: Алгоритм, 2004.
2. Кимура Х. Курильская проблема: История японо-советских переговоров по пограничным вопросам. Пер. с япон. М. Суэдзава / Под ред. В.М. Якушика. – К.: «Юринком», 1996. – С. 119-120.
3. Носов М. Япония и внешний мир: вступая в мировое сообщество // Япония: в поисках новых рубежей. – М.: Восточная литература, 1998. – С. 193.
4. Пронь С.В. США і Японія в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні (50-90 роки ХХ століття): [монографія] / Пронь С.В. – Миколаїв: Вид-во МДГУ ім. Петра Могили, 2003. – С. 49.
5. Asia and U.S. Foreign Policy / J.C. Hsiung, W. Chai, editors. – New York, 1981.
6. U.S. Foreign Policy for Asia. The 1980-s and Beyond / Ramon H. Myers, editor. – Hoover Institution Press, Stanford, California, 1982. – P. 17.
7. Weinstein M. Japan's Postwar Defense Policy. 1947-1968. – N.Y., 1971. – P. 238.
8. Foreign Relations of United States (FRUS), 1955-1957. – Vol. 3. – Washington: U.S. Government Printing Office, 1991. – P. 28-29.
9. FRUS, 1955-1957. – Vol. 23. – Wash., 1991.
10. Пронь С.В. Японія – США – Росія: співробітництво та суперництво в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні. 1951-2007 роки: [монографія] / Пронь С.В. – Миколаїв: Вид-во МДГУ ім. Петра Могили, 2008. – С. 70-71.

РЕЦЕНЗЕНТИ:

С.В. Пронь – д.і.н., професор, ЧДУ ім. П. Могили;

П.М. Тригуб – д.і.н., професор, ЧДУ ім. П. Могили.